

KATOLÍCKA RODINA NA SLOVENSKU V SÚČASNÝH ZMENÁCH KULTÚRNEJ MENTALITY

Ladislav Csontos

Abstrakt. Medzinárodné štúdie hodnôt tak medzi dospelou, ako i mladou populáciou ukazujú, že rodina je jednou z najdôležitejších životných hodnôt. Na jednej strane sa prejavujú až nereálne očakávania od manželstva a rodiny, a na druhej strane rastie podiel tých, ktorí pokladajú „manželstvo na skúšku“ a rozvod za niečo normálne. Sociologické výskumy religiozity katolíkov na Slovensku z roku 2007 (katolíci v produktívnom veku) a mladých katolíkov zo školského roku 2012/2013 odhaľujú celý rad negatívnych vplyvov na katolícke manželstvo a rodinu. Zároveň však odhaľujú faktory, ktoré vzbudzujú nádej. Je to predovšetkým život viery v rodine, osobná a spoločná modlitba, čítanie Svätého písma a spoločná reflexia nad prečítaným textom, spoločná účasť na nedeľnej svätej omši a pravidelné, mesačné prijímanie sviatosti zmierenia, intenzívnejšia účasť na živote farského spoločenstva, okrem prijímania sviatostí, účasť na živote spoločenstiev rodín, mládeže a podobne, angažovanosť v sociálnej a charitatívnej práci a laickom apoštoláte.

Abstract. The Catholic Family in Slovakia and the Current Changes in Cultural Mentality. Several international studies on values conducted among adults as well as young population show that the family is one of the most important human values. On the one hand, many people have unrealistic expectations regarding marriage and the family while on the other hand, there is an increasing number of those who consider trial marriage and divorce as something normal. A sociological research on religiosity of Catholics in Slovakia undertaken in 2007 (among Catholics of working age) and another one among young Catholics done in the academic year 2012/2013 have revealed a range of negative impacts on Catholic marriage and family. At the same time they show another set of factors which are a source of hope, among them in the first place a vigorous life of faith in the family taking form of personal and communal prayer, reading the Scripture and common reflection on it, joint participation in the Sunday Mass and regular reception of the Sacrament of Reconciliation, active involvement in the life of the parish community in addition to receiving the sacraments, participation in the life of family and youth communities and the like, involvement in social and charitable work and the lay apostolate.

1. Úvod

Za socializmu sa vyvinulo v praxi mnohých katolíkov zvláštna chápanie sviatostí – podľa neho sú akýmisi automatmi, ktoré zabezpečujú človekovi spásu. Starí rodičia sa i dnes usilujú o krst svojich vnúčat, dokonca aj tajne, bez súhlasu alebo vedomia ich rodičov, čím je sotva zaručená náboženská výchova. Bývajú prevrpení, keď ich

kňaz odmietne. Zabúdajú na dôležitú skutočnosť, že krst sa vysluhuje vo viere krstenca alebo jeho rodičov, či iných, ktorí sa zaväzujú poskytnúť pokrstenému dieťaťu potrebnú náboženskú výchovu. Podobne častý je prípad rodičov, ktorí síce prihlasujú svoje deti na vyučovanie náboženstva v škole, no doma vieru nežijú, nemodlia sa a ani v nedeľu nechodia na svätú omšu. Tak sa stáva, že ich deti prejdú prípravou na prijatie sviatostí, na sviatosť zmierenia, prvé sväté prijímanie a sviatosť birmovania, no po ich prijatí zostávajú na periférii kresťanského života, sviatosti už ďalej neprijímajú. Tento scenár sa opakuje i pri uzatváraní sviatostného manželstva, keď rodičia a starí rodičia mladých do neho tlačia, no sami snúbenci neprejavujú vlastný záujem a nechápu podstatu sviatostného manželstva. Pre mnohých je dôležité to, že sobáš v kostole je krajší ako na úrade. S tým je spojený aj problém nedostatku účasti na živote farského spoločenstva, lebo pri takomto chápaní sviatostí sa takmer celkom zabúda, že sviatosti kresťanskej iniciácie sú postupným začleňovaním do života farského spoločenstva. S tým súvisí aj rast rozvodovosti a rozvodového zmýšľania katolíkov na Slovensku. V nasledujúcom texte sa chceme podrobnejšie venovať tomuto problému a pokúsiť sa naznačiť aj možné východiská na zlepšenie situácie.

2. Zmena kultúrnej mentality

Demografické výskumy ukazujú, že dnešné očakávania, ktoré ľudia vkladajú do manželstva a rodiny, potvrdzujú, že sú to najdôležitejšie oblasti života. Podľa európskej štúdie hodnôt (*European Values Study*) je rodina dôležitejšia oblasť života ako práca či voľný čas. Väčšina v Európanov zastáva názor, že trvalé manželstvo patrí k šťastnej existencii, a viac ako 80 % obyvateľstva akceptuje manželstvo a vôbec ho nepokladá za prekonanú inštitúciu. Ako podmienky dobrého manželstva sú vnímané rešpekt, tolerancia a vernosť, zatiaľ čo sociálne, politické a náboženské zhody sa pokladajú za marginálne.

V medzinárodnej štúdii o životných perspektívach adolescentov v Európe sa ukazuje, že na popredné miesta v ich rebríčku hodnôt sa rodina dostáva len zriedkavo, na prvom mieste je autonómnosť, na druhom profesia a o tretie miesto sa delí humanizmus a rodina. Poukazuje to na silný postup individualizmu v naplnení osobného života (porov. [13]). V tom sa odráža dnešné chápanie manželstva a rodiny. „Na dnešné chápanie manželstva vplývajú jednak zmeny sociokultúrnej situácie a vedeckého pokroku, zmeny v chápaní pojmu osoby, individuality a zmeny hodnotového systému. Na druhej strane je to silný prelom a sekularizácia na cirkevnom poli, kde mnohé z uvedených problémov nemusia byť ani uvedomené, a o to ťažšie sa riešia v živote.“ [1, s. 29].

Ako uvádza Michael Sievernich, dnes prevládajú ako moderné obrazy manželstva „manželstvo z lásky“ a „manželská rodina“, ktoré vznikli v meštianstve v Európe a Severnej Amerike v 19. storočí. „Manželstvo z lásky“ je spojené s predstavou, že do manželstva sa vstupuje z lásky a slobodného rozhodnutia oboch partnerov, teda nie kvôli majetku či vôli rodičov. Pod „manželskou rodinou“ sa myslí samostatná domácnosť zosobašeného páru s neplnoletými deťmi a so zamestnaním aspoň jedného z manželov mimo domácnosti. Táto forma manželstva a rodiny je relatívne autonómna a jej výkonom je zabezpečenie predovšetkým emocionálnej stabilizácie, fyzickej regenerácie, vzájomnej pomoci a solidarity, rodenia a výchovy detí. Keďže už nie je (agrárnym) výrobným spoločenstvom, členovia rodiny žijú aj v mimorodinných sociálnych väzbách, ako je škola, zamestnanie či spolok [12, s. 49].

Pre katolíkov je manželstvo okrem toho sviatosťou a jej puto (*vinculum*) je nerozlučné, „až kým ho nerozdelí smrť“. Status cirkevne zosobašených manželov je v dejinách výnimočný. Spojil koncept manželskej zmluvy v rímskom práve s myšlienkou biblicky zdôvodnenej ľudskej dôstojnosti a evanjeliového učenia: „A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo. Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje.“ (Mt 19, 6) Z tejto syntézy vznikol dovtedy historicky neznámy princíp nerozlučnosti. Týmto spôsobom a pomocou obrazu sviatostného manželstva ako symbolu vzťahu Krista k Cirkvi (Ef 5, 25 – 32) sa stali láska a vernosť nábožensky záväznými a postavenie ženy sa sociálne a právne posilnilo [1, s. 30 – 31].

Na Druhom vatikánskom koncile načrtla Katolícka cirkev na tomto pozadí obnovený obraz manželstva. Nový obraz manželstva, ktorý načrtli konciloví otcovia v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*, vychádza z toho, že manželstvo je nutné chápať ako osobný, dohodou potvrdený zväzok (*foedus*), a nie ako „zmluvu“ (*contractus*), v ktorom sa vyjadruje vzájomná láska manželov. Toto manželstvo je založené Stvoriteľom a vzniká na základe slobodného úkonu (*actus humanus*), v ktorom sa manželia navzájom darujú, prijímajú a spájajú v „posvätnom zväzku“, s ktorým už viac nemajú moc disponovať. Manželstvo je preto „vnútorným spoločenstvom života a lásky“ (GS 48).

Do definície sviatosti manželstva boli prijaté spoločenstvo života a láska. Manželská láska je prijatá do Božej lásky a vykupiteľskou silou Krista a sviatostným sprostredkovaním Cirkvi je formovaná a obohatená. Ako ciele manželstva sa uvádzajú manželská láska a plodnosť manželstva, teda plodenie a výchova detí. Popritom ostáva zrejším, že obojstranná odovzdanosť oboch partnerov, blaho detí a bezpodmienečná vernosť si vyžadujú nerozlučnú jednotu (porov. GS 48).

Zmeny kultúrnej mentality v postmodernej spoločnosti majú ambivalentný vplyv na chápanie manželstva a je zrejmé, že táto inštitúcia je vystavená zvláštnym rizikám zlyhania. Dôvody pre odluku a rozvod sú mnohoraké a súvisia so situáciou postmodernity, ktorá sa týka procesov individualizácie a pluralizácie životných foriem.

- Prehnané očakávania od manželstva. Ak sa manželstvo stáva jediným miestom očakávania plnosti šťastia, možno ľahko dospieť k preceňovaniu partnerov. Aj strácajúca sa náboženská väzba oslabuje silu zvládnuť krízy (dozrievanie cez krízy).
- Príliš skoré alebo neskoré uzavretie manželstva. Môže sa stať problémom nedostatočná zrelosť partnerov a slabá príprava a tvorba vzťahu v páre v skorom uzavretí manželstva. Problémom sa môže stať relatívne neskoré uzatvorenie manželstva po dlhom vzdelávaní a pracovnej činnosti, keď sa splnenie priania po dieťati stáva ťažším.
- Strácajú sa tradičné opory manželstva, keď katolícke prostredie už viac neposkytuje dvojici oporu vo vlastných rodinách a priateľoch. Jednotlivec sa stáva čoraz viac sám zodpovedný za svoje šťastie či nešťastie. Strata príkladov dlhotrvajúcich a šťastných manželstiev má negatívny vplyv.
- Mobilita a funkcionalizácia vzťahov v diferencovanej spoločnosti vedú k pomalejšej strate schopnosti pre celoživotný a spoločný projekt a k nechote sa viazať (singles sú flexibilnejší). Aj starosti o peniaze, o pracovné miesto, plánovanie kariéry, účasť žien v zamestnaní a narastajúci tlak výdavkov, či nedostatočná štátna podpora prispievajú k zneisteniu rodín.

Nech sú už v zásade jednotlivé dôvody akékoľvek, odluka a rozvod predstavujú enormnú záťaž pre všetkých zúčastnených. Sklamanie a rezignácia, oslabená sebadôvera („zlyhal/a som“) a strata dôvery („nikdy viac“) patria k dôsledkom, ktoré nemôže vyriešiť ani rozvodový sudca. Obeťou, ktorá v rozvodoch najviac trpí, sú najmä deti, ktoré sa stávajú sirotami žijúcich rodičov, ktoré musia často pendlovať medzi otcom a matkou a nezriedka sa stávajú „loptou“ v hre záujmov.

Slovom, v súčasnosti vzniká ambivalentný obraz, ktorý možno v jeho protirečeniach opísať takto:

- Rastúce hodnotenie stabilného manželstva, a zároveň rastúce zlyhanie manželstva.
- Výrazná orientácia pre manželstvo na rodinu, a zároveň obava pred putom a povinnosťami v manželstve.
- Všeobecne rozšírená predstava dieťaťa ako hodnoty, a klesajúci počet pôrodov.
- Túžba po liberalizácii sexuálnych noriem, a požiadavka jasných noriem a istoty.

- Túžba po rodine (ideál rodiny s dvoma deťmi), a zároveň práca oboch rodičov ako spoločenská hodnota.

Pozadie týchto ambivalencií treba zohľadniť pri hodnotení zlyhania a rozvodu, kohabitácie a opätovných sobášov. Tieto vplyvy majú dosah aj na katolíkov. Cirkev sa tak nenachádza len pred otázkou primeranej pastorácie manželstiev, ktorá sa deje mnohorakým spôsobom v príprave na manželstvo, rozhovormi a sobášom, duchovnou pastoráciou manželov a rodiny, pastorálnou účasťou a pomocou v krízach [12, s. 51]. Z pohľadu vytrvalosti vo sviatostnom manželstve máme do činenia s katolíkmi, čo žijú vo sviatostnom manželstve, s tými, ktorým sa nevydarilo sviatostné manželstvo a teraz žijú rozvedení, a napokon s tými, ktorí sa rozvedli a vstúpili do druhého, nesviatostného manželstva, alebo manželstvo neuzatvorili a žijú iba ako druh a družka 3, s. 8.

Významným spôsobom dokumentujú zmenu kultúrnej mentality v Európe a v Izraeli výsledky medzinárodného empirického výskumu o životných perspektívach adolescentov, ktorý viedla univerzita z Würzburgu a boli publikované v roku 2009 v štúdiu *Youth in Europe* [13]. Tento reprezentatívny výskum bol realizovaný v rokoch 2002 až 2004 v Nemecku, Veľkej Británii, Poľsku, Holandsku, Švédsku, Fínsku, Írsku, Chorvátsku a v Izraeli v školách s adolescentnou mládežou v priemernom veku 17 rokov.

Vo väčšine prípadov adolescenti viac oceňujú svoju profesiu ako budúcu rodinu, vysoko si cenia autonómnosť a humánnosť, čo ovplyvňuje aj ich očakávania od partnerského vzťahu a manželstva [13, s. 215 - 259]. Výskum ukázal, že hodnota rodiny je pre mladých pomerne nízka. To všetko sa musí konfrontovať s kresťanským pohľadom na človeka a osobitne manželstvo.

3. Sociologické výskumy

Demografický vývoj na Slovensku prechádza v súčasnosti druhou demografickou revolúciou. Údaje Štatistického úradu Slovenskej republiky, z ktorých v nasledujúcom čerpáme, tento vývoj jasne potvrdzujú. Za ostatných dvadsať rokov klesla pôrodnosť takmer o tretinu a sobášnosť o 25 %, pričom počet rozvodov vzrástol o 50 %, počet rozvodov na sto sobášov vzrástol takmer na dvojnásobok, presne o 97 %.

Po roku 2002, keď pôrodnosť dosiahla svoje minimum, sa stabilizuje a možno badať mierny rast. Varujúcim signálom je, že v roku 2008 sa narodilo mimo manželstva až 30,1 % detí, čo je za ostatných dvadsať rokov nárast viac ako na trojnásobok. Percentuálny podiel tehotenstiev ukončených potratom súčasne klesol na 24,3 %, čo je však skôr dôsledok masívneho používania antikoncepcie. Priemer-

ný vek vzájomne slobodných pri sobáši v roku 2008 bol u mužov 28,9 rokov a u žien 26,3 rokov. V roku 2012 vzrástol priemerný vek mužov pri sobáši na 32,6 a u žien na 29,6 rokov.

Európske trendy v starnutí obyvateľstva neobišli ani Slovenskú republiku. Ako sme už uviedli, počet detí do 14 rokov klesol o tretinu a počet obyvateľov 65-ročných a starších stúpol o 15 %. Tento ukazovateľ má dlhodobu rastúcu tendenciu, podobne ako priemerný vek a index starnutia obyvateľstva. V tomto období index starnutia obyvateľstva vzrástol o 33 percentuálnych bodov a ročne rastie asi o tri body. (Index starnutia je počet osôb vo veku 65 rokov a viac na 100 detí vo veku 0 - 14 rokov.) Podrobnejšie údaje možno nájsť na stránke Štatistického úradu SR a v jeho publikáciách.

Prvý reprezentatívny výskum religiozity katolíkov na Slovensku vykonaný na súbore 2 020 respondentov v máji 2007 ukázal, že viacero negatívnych faktorov pre budúcnosť rodiny na Slovensku silne ovplyvňuje aj katolíkov a ich chápanie rodiny. Na prvom mieste je to predovšetkým pokles hodnoty manželstva, vysoká tolerancia voči predmanželskému sexuálnemu životu neplnoletých a ku kohabitáciám nezobášaných dvojíc. Riešitelia projektu skonštruovali index hodnoty manželstva. Primárne dáta získali v odpovediach respondentov na súbor otázok, v ktorej vyjadrovali svoje názory na manželstvo pri šiestich položkách na štvorbodovej škále. Išlo o nasledujúci súbor otázok:

„Uvážte, prosím, či súhlasíte alebo nesúhlasíte s týmito tvrdeniami, ktoré sa týkajú manželstva:

1. Manželstvo je už zastarané.
2. Manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život.
3. Manželstvo by sa malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť.
4. Ak si manželia dobre nerozumejú a už majú deti, mali by určite nájsť k sebe cestu.
5. Ak si manželia dobre nerozumejú a ešte nemajú deti, mali by sa čím skôr rozviest.
6. Je jedno, či partneri žijú v manželstve, alebo nie, hlavne ak im to kľape.“

Respondenti označili pri každej položke jeden z variantov odpovedí na škále: úplne súhlasím, vcelku súhlasím, skôr nesúhlasím, vôbec nesúhlasím [9, s. 179].

Riešitelia v ďalšom kroku na tejto báze vypočítali špecifický index, ktorý nazvali index hodnoty manželstva. Index sa vypočítal tak, že sa bodovali odpovede respondentov pri jednotlivých položkách. Pri položkách č. 2 a č. 4 narastali rovnomerne body od variantu vôbec

nesúhlasím („0“ bodov) po variant úplne súhlasím (4 body) a pri ostatných položkách narastali hodnoty indexu v opačnom poradí variantov odpovedí. Súčet všetkých získaných bodov sa prepočítal na interval od 0 do 100. Tento index je osobitne vypočítaný pre jednotlivé podsúbory respondentov podľa ich stavu (ženatí/vydaté, slobodní atď.) a podľa ďalších znakov.

Na základe zistenej veľkosti indexu hodnoty manželstva rozdelili respondenty do troch skupín, pričom prvú skupinu tvorilo 25 % respondentov, ktorí mali najnižšiu hodnotu indexu, t. j. pod dolným kvartilom, druhú skupinu 50 % respondentov, ktorí mali vyššiu hodnotu indexu (skupina v strede) a tretiu skupinu tvorilo 25 % respondentov, ktorí mali najvyššiu hodnotu indexu, t. j. nad horným kvartilom.

Zisťovali postoje k mimomanželskému pohlavnému styku ženatých, resp. vydatých osôb, ku kohabitáciám a k sexuálnym stykom neplnoletých. Z týchto položiek autori výskumu skonštruovali špeciálny index, ktorý nazvali index hodnoty manželstva [9, s. 179 – 180].

Takýmto istým spôsobom zisťoval riešiteľský tím profesora Jozefa Matulníka hodnotu manželstva vo svojich predchádzajúcich výskumoch [7, s. 69 – 70]. Odpovede respondentov na tento súbor otázok preberáme z výskumu v roku 2007 v nasledujúcej tabuľke. Podobne ako v predchádzajúcich výskumoch, získané údaje naznačujú, že mnohí obyvatelia Slovenska majú k manželstvu pomerne zložitý a možno i rozporuplný vzťah. Na jednej strane je len málo takých, ktorí pokladajú manželstvo za zastarané, a malá časť respondentov nesúhlasí s názorom, že manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život. No na druhej strane sa väčšina prikláňa i k názoru, že „je jedno, či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne ak im to kľape“, čím vlastne stavajú kohabitáciu na jednu úroveň s manželstvom. Respondenti sa tiež veľmi rôznia v názore na to, či by sa manželstvo malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť.

Tab. č. 1 Názory na manželstvo v %

Charakteristika	Úplne súhlasím	Vcelku súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Spolu
Manželstvo je už zastarané	4,0	12,1	34,6	49,4	100,0 (n = 1999)
Manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život	52,5	34,9	8,6	3,9	100,0 (n = 2004)

Charakteristika	Úplne súhlasím	Vcelku súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím	Spolu
Manželstvo by sa malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť	17,1	33,8	36,1	13,0	100,0 (n = 1994)
Ak si manželia dobre nerozumejú a už majú deti, mali by určite nájsť k sebe cestu	33,2	47,3	16,4	3,1	100,0 (n = 1992)
Ak si manželia dobre nerozumejú a ešte nemajú deti, mali by sa čím skôr rozvieť	23,7	35,6	30,6	10,0	100,0 (n = 1992)
Je jedno, či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne, ak im to kľape	33,6	31,5	22,0	12,9	100,0 (n = 1994)

Na základe hodnôt indexu manželstva boli zistené štatisticky významné rozdiely medzi skupinami respondentov podľa príslušnosti k cirkvám. Výsledky výskumu sú uvedené v nasledujúcej tabuľke. Pre veľmi malé zastúpenie v súbore respondentov index hodnoty manželstva nepočítali za skupiny tých respondentov, ktorí sa prihlásili k iným cirkvám než k tým, ktoré sú uvedené v tabuľke. Z údajov v tabuľke je zrejmé, že nižšiu hodnotu manželstvu výrazne častejšie prisdudzujú respondenti, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi, ako respondenti, ktorí sa prihlásili k niektorej z uvedených kresťanských cirkví. Z respondentov, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi, až 2/5 (40,5 %) má hodnoty indexu v kategórii „nízky“, ale podľa údajov za celý súbor je to len 23,8 %, a naopak „vysoké“ hodnoty indexu má len 9,2 % z respondentov, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi, ale za celý súbor je to až 27 %.

Otázky vzbudzuje aj skupina respondentov hlásiacich sa k Rímskokatolíckej cirkvi s nízkym indexom hodnoty manželstva, ktorá tvorí až 16,3 % [9, s. 180 - 181].

Výskumy poukazujú na skutočnosť, že faktory religiozity pozitívne ovplyvňujú vzťah k manželstvu. Možno konštatovať, že intenzívne

Tab. č. 2 **Index hodnoty manželstva podľa prihlásenia sa k cirkvám. n = 1933**

Index manželstva Odpoveď	Nízky	Stredný	Vysoký	Spolu
Rímskokatolícka cirkev	16,3 %	47,8 %	35,9 %	100,0 %
Evanjelická cirkev	23,5 %	60,0 %	16,5 %	100,0 %
Gréckokatolícka cirkev	11,6 %	50,7 %	37,7 %	100,0 %
Nehlási sa k nijakej	40,5 %	50,3 %	9,2 %	100,0 %
Spolu	23,8 %	49,2 %	27,0 %	100,0 %

Cramerovo V = 0,236, p < 0,001

nejšia religiozita prináša aj vyšší index hodnoty manželstva, čo možno dokladovať viacerými výsledkami uvedeného výskumu [9, s. 179]. Zrejme sú aj viaceré negatívne faktory, najmä nedostatok katechézy v rodinách a absencia otcov pri odovzdávaní viery. Dokumentujú to odpovede na otázku: *Učil vás niekto v detstve modliť sa? Ak, áno, kto?* Matku uviedlo 80,6 % respondentov a otca iba 28,6 %. Vo vekovej kategórii do 30 rokov je to 76,1 % matky, 28,1 % otcovia a 42,1 % katechéta, pričom vo vekovej kategórii nad 50 rokov je to katechéta iba 11,9 %. Deti nie sú v rodine evanjelizované a predpokladá sa, že školská katechéza nahradí tento nedostatok [9, s. 166 - 175].

Výskum však ukázal niekoľko pozitívnych faktorov, ktoré vplyvajú na výšku indexu hodnoty manželstva a naznačujú aj prioritné smery, ktorými by sa mala uberať pastorácia rodín. Zároveň naznačujú, že demografický vývoj na Slovensku by nemusel byť kritický, lebo je dosť silná skupina katolíkov v produktívnom veku, ktorých zamýšľaná plodnosť presahuje záchovnú hranicu vyjadrenú číslom 2,1. Slovenský demograf Karol Pastor zdôrazňuje, že kľúčovým problémom populačných prognóz je predpoveď plodnosti, ktorá závisí nielen od objektívnych daností, ale aj od subjektívneho správania jednotlivcov. Pastor vysvetľuje, že najlepším prediktorom budúcej konečnej fertility je zamýšľaná plodnosť ktorá sa v prieskumoch zisťuje otázkami typu „*Koľko detí by ste chceli mať?*“ [11].

Index hodnoty manželstva a zamýšľaná plodnosť podľa príslušnosti respondentov k cirkvám vzájomne korelujú, vyšší index hodnoty manželstva nesie so sebou aj vyššiu zamýšľanú plodnosť. „Dôležitým zistením je, že všetci, ktorí sa prihlásili k uvedeným kresťanským cirkvám, chcú mať viac detí, ako je potrebné na zachovanie jedno-

duchej reprodukcie (2,1). U rímskokatolíkov je to 2,18 a u gréckokatolíkov 2,30. Respondenti, ktorí sa neprihlásili k nijakej cirkvi, chcú mať naopak výrazne menej detí, ako je potrebné na zachovanie jednoduchej reprodukcie. Demografický problém je najmarkantnejší u tých ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi (iba 1,78)“ [9, s. 200 - 201].

Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje výšku indexu hodnoty manželstva, je pristupovanie k sviatosti zmierenia. „Z respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď pravidelne každý mesiac, až viac ako 2/3 (68,7 %) má „vysokú“ hodnotu indexu manželstva, ale z respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď jeden-dvakrát za rok alebo menej, je to často len 19,5 %.“ [9, s. 183].

Ďalšími faktormi, ktoré veľmi významne ovplyvňujú zamýšľanú plodnosť, je najmä príslušnosť k farskému spoločenstvu a stretnutia s kňazom mimo sviatostného fóra. U respondentov, ktorí sa stretávajú s kňazom približne raz za mesiac, bola zistená najvyššia zamýšľaná plodnosť, a to 2,60. Iba tí, ktorí sa s kňazom okrem sviatostného fóra vôbec nestretávajú, vykazujú zamýšľanú plodnosť nižšiu ako 2,1, no z celého súboru je ich viac ako polovica [9, s. 209].

Ak by sa teda podarilo zintenzívniť život farských spoločenstiev a kontakty veriacich s kňazom, malo by to vplyv nielen na rast zamýšľanej plodnosti, zaiste by to prinieslo aj zvýšenie prestíže sviatostného manželstva a katolíckej rodiny. Je zrejmé, že každá pomoc rodine je pomocou tomuto svetu.

V školskom roku 2012/2013 sa pod vedením profesora Jozefa Matulníka uskutočnil reprezentatívny výskum religiozity mladých katolíkov vo veku 17 rokov, ktorý priniesol viaceré zistenia. Výskum religiozity mládeže sa zameril na analýzu rodinného prostredia mládeže, kde sa zisťovala rodinná atmosféra dvojicou dotazníkov pre študenta a pre jeho matku. Zistilo sa, že v prevažnej miere (65,6 %) ju respondenti hodnotia pozitívne a len malá časť (7,1 %) negatívne. Pokiaľ ide o medzigeneračný dialóg s rodičmi, asi tretina respondentov sa vyjadrila, že ich rodičia ich nechápu, nechápu, ako rozmýšľajú, čo a prečo robia, ako sa správajú a čo cítia. Frekvencia zhovárania sa s rodičmi o citlivých témach, napr. o priateľoch, vzťahoch s ľuďmi opačného pohlavia, alkohole je nižšia. S rodičmi sa takmer pätina respondentov o týchto témach vôbec nerozpráva a len pätina veľmi často, čo dokazujú i odpovede na otázku, či je to pre nich ťažké, zhovárať sa s rodičmi na dané témy, kde asi polovica vyjadrila postoj, že je to pre nich ťažké [3, s. 120].

Z hľadiska budúceho manželstva a rodiny mládeže sa javia dôležité modlenie sa, či už jednotlivca osamote alebo spoločne ako rodiny, návšteva kostola a predpoklad, že respondenti budú chodiť do kostola, aj keď budú mať 25 rokov, pozitívne súvisí so spoločnými rodin-

nými aktivitami doma alebo mimo domova. Religiozita mladých ľudí pozitívne súvisí i s informovanosťou rodičov o ich aktivitách mimo domova, keď čím dôležitejšie je náboženstvo pre respondenta, tým viac jeho rodičia vedia o tom, čo robí mimo domova. Podobne s tým súvisí i modlenie sa, frekvencia spovedania sa a predpoklad, že budú chodiť do kostola i ako 25-roční. S prejavmi religiozity súvisí pozitívne aj fakt, či respondenti niekedy odišli z domova bez dovolenia rodiča a strávili noc mimo domu.

Dôležitosť náboženstva pre mladých ľudí pozitívne koreluje s rodinnou atmosférou, s ktorou pozitívne koreluje i modlenie sa ako rodina pred jedlom alebo rozhodnutie chodiť do kostola. Miera pochopenia medzi rodičmi a ich deťmi súvisí s dôležitosťou náboženstva pre študentov a taktiež s modlením sa. Celková situácia v rodine, atmosféra, vzťahy s deťmi, pozitívne koreluje so všetkými položkami religiozity, čo znamená, že čím dôležitejšie je náboženstvo pre mladého človeka, čím viac sa modlí, chodí do kostola, cíti sa spätý s farským spoločenstvom, chodí na spoveď, pokladá za dôležité kňazské povolanie pre spoločnosť a predpokladá, že bude chodiť do kostola i ako 25-ročný, tým pozitívnejšie sú vzťahy v rámci rodiny.

Rodinná klíma pozitívne súvisí aj s dôležitosťou známkov pre študenta a so študijnými výsledkami. Lepšia rodinná atmosféra súvisí i s návštevou športových a kultúrnych podujatí. A samozrejme, lepšie vzťahy v rodine negatívne súvisia s užívaním drog, fajčením a pitím alkoholu (porov. [3, s. 154]). To všetko sú faktory, ktoré vzbudzujú nádej a cez ktoré môže byť mladý človek ovplyvnený, aby mu záležalo na stabilnom manželstve a rodine.

Výskum priniesol aj viacero vážnych zistení, ktoré si vyžadujú osobitnú pozornosť. V odpovedi na otázku: *Súhlasíte s názorom, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“, alebo s týmto názorom nesúhlasíte?* (v %) si variant *určite s tým súhlasím* zvolilo 42,2 % katolíkov a *skôr súhlasím* 38,5 % katolíkov, *vôbec s tým nesúhlasím* iba 6,7 % (porov. [3, s. 161]). Na otázku: *Myslíte si, že budete v budúcnosti s niekým žiť bez toho, aby ste sa zosobášili?* (v %) si zvolilo variant *odpovede pravdepodobne áno* 12,5 % a *skôr áno* 14,7 %, variant *určite nie* iba 19,1 % mladých katolíkov.

Študenti, ktorí sa hlásia ku Katolíckej cirkvi, zaujali odmietavejšie stanovisko ku kohabitáciám ako študenti, ktorí sa nehlásia k nijakej cirkvi (*pravdepodobne áno* 26,7 %, *skôr áno* 21,3 %, *určite nie* 4,0 %). Napriek tomu vidíme, že aj pomerne veľká časť študentov, ktorí sa hlásia ku Katolíckej cirkvi, prejavila benevolentné stanovisko ku kohabitáciám. Ďalšie rozdiely zisťujeme, ak porovnáme, ako

odpovedali na tieto otázky mladí katolíci, ktorí sa navzájom odlišujú podľa rozličných ukazovateľov religiozity (porov. [3, s. 162]).

Tu sa ukazujú faktory, ktoré pozitívne ovplyvňujú ortodoxný vzťah ku sviatostnému manželstvu a rodine. Nesúhlas so spolužitím pred manželstvom vyjadřila približne polovica (51,1 %) tých študentov, ktorí chodia do kostola viac ráz za týždeň (určili variant odpovede 3 alebo 4). Naopak študenti, ktorí chodia do kostola menej často ako raz za týždeň, takto odpovedali len vo veľmi malom počte. Podobne aj pri otázke týkajúcej sa sexuálneho života pred manželstvom a pri otázke vzťahujúcej sa na budúce spolužitie bez sobáša prejavili študenti, ktorí chodia častejšie do kostola, odmietavejší postoj ku kohabitáciám (porov. [3, s. 163]).

Autori výskumu uvádzajú nasledujúce zistenia:

„Podľa odpovedí na všetky tri otázky o kohabitáciách tieto vo väčšej miere odmietajú mladí katolíci, ktorí

- pokladajú povinnosť nedeľnej svätej omše za primeranú dnešnej dobe, ako tí, ktorí to nepovažujú za primerané,
- sa častejšie modlia aj osamote, ako tí, ktorí sa tak modlia menej často, alebo sa nemodlia,
- sú viac spätí so svojim farským spoločenstvom, ako tí, ktorí sú s ním menej spätí,
- častejšie pristupujú k svätej spovedi, ako tí, ktorí k nej pristupujú menej často alebo vôbec nie,
- častejšie pristupujú k svätému prijímaniu, ako tí, ktorí k nemu pristupujú menej často alebo vôbec nie,
- majú vyššie hodnoty indexu náboženskej ortodoxie, ako tí, ktorí ich majú nižšie,
- majú vyššie hodnoty indexu náboženskej skúsenosti, ako tí, ktorí ich majú nižšie [3, s. 165].

Ďalej porovnali odpovede troch súborov respondentov. Prvý tvorili mladí ľudia, ktorí žijú spolu s obidvoma svojimi vlastnými rodičmi, druhý tvorili mladí ľudia, ktorí žijú so svojou vlastnou matkou a nežijú s vlastným ani s nevlastným otcom, a tretí tvorili respondenti, ktorí žijú so svojou vlastnou matkou a s nevlastným otcom.

Výskum religiozity mládeže obsahoval dvojicu dotazníkov pre študenta a pre jeho matku. Z druhého je vážne zistenie o matkách, u ktorých sú rozdiely v odpovediach vydatých a rozvedených. Rozvedené matky zaujímali benevolentnejší postoj k predmanželským sexuálnym stykom i k spolužitiu pred manželstvom „na skúšku“. Prehľad o odpovediach na otázku vzťahujúcu sa na kohabitácie je uvedený v tabuľke 4 (porov. [3, s. 169]).

Tab. č. 3 Odpovede na otázku: *Myslíte si, že budete v budúcnosti s niekým žiť bez toho, aby ste sa zosobášili?* podľa štruktúry rodiny (v %) [3, s. 167]

Variant odpovede	Žije s obidvoma vlastnými rodičmi	Žije s vlastnou matkou	Žije s vlastnou matkou a s nevlastným otcom
Pravdepodobne áno	14,4	26,3	24,8
Skôr áno	16,0	16,8	22,1
Skôr nie	26,4	13,7	21,2
Určite nie	15,8	11,8	6,2
Neviem	27,5	31,3	25,7
Spolu	100,0	100,0	100,0

Tab. č. 4 Odpovede na otázku: *Súhlasíte s názorom, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“, alebo s týmto názorom nesúhlasíte?* (v %)

Variant odpovede	Vydaté n = 569	Rozvedené n = 99
Určite s tým súhlasím	19,5	41,4
Skôr súhlasím	34,3	43,4
Skôr nesúhlasím	28,3	14,1
Vôbec s tým nesúhlasím	17,9	1,0
Spolu	100,0	100,0

Výskum religiozity katolíkov na Slovensku z roku 2007, ako i Výskum religiozity mladých katolíkov jednoznačne ukázali pozitívny vplyv religiozity na stabilitu manželstva a rodiny. V časti venovanej odovzdávaniu viery deťom v rodine údaje potvrdzujú zistenia zahraničných výskumov, na ktoré poukázal i Piwowarski:

- pre religiozitu detí (i neskôr v ich dospelosti) je dôležitá religiozita rodičov,
- pre religiozitu je dôležitá podpora i mimorodinného spoločenského prostredia, najmä častý kontakt s kňazmi a ďalšími veriacimi.

Vo výskume sa zistilo, že respondenti, ktorí sa v detstve i v mladosti doma v rodine častejšie spolu modlievali, vo väčšej miere praktizujú svoju vieru i v dospelosti, ako tí, ktorí sa spolu modlievali menej alebo vôbec nie. Podobným spôsobom sa prejavil i vplyv účasti rodičov na svätej omši. Preukázalo sa tiež, že svoju vieru viac praktizujú veriaci, ktorí sa v detstve alebo v mladosti častejšie stretávali s duchovnými osobami aj mimo kostola, napr. doma a v malých spoločenstvách. Tieto faktory jednoznačne potvrdzujú potrebu vzdialenej prípravy na manželstvo a rodinný život, ktorá sa začína už od detstva v rodine. V oblasti rodinného života a reprodukčného správania sa vo všetkých sledovaných oblastiach prejavil veľmi pozitívny vplyv religiozity podľa všetkých sledovaných ukazovateľov. Religióznejší respondenti prisudzujú manželstvu vyššiu hodnotu, vo väčšej miere odmietajú mimomanželské sexuálne styky, majú vyššie hodnoty v ukazovateli zamýšľanej plodnosti, vo väčšej miere odmietajú potraty i hormonálnu antikoncepciu a vo väčšej miere prijímajú prirodzené metódy plánovania rodičovstva. Menej priaznivou je na druhej strane skutočnosť, že i v tomto výskume sa prejavila pomerne vysoká miera benevolencie obyvateľov Slovensku, i veriacich, ku kohabitáciám, k sexuálnym stykom maloletých i k hormonálnej antikoncepcii (porov. [9, s. 222 - 223]).

Z výskumu jednoznačne vyplýva potreba pozitívne ovplyvňovať faktory religiozity, ktoré vplývajú na stabilitu manželstva a rodiny. Popri osobnom duchovnom živote, prijímaní sviatostí sa ukázalo ako dôležité odovzdávanie viery v rodine a intenzívna účasť na živote farskej komunity. Potvrdzuje to potrebu tvorby silnej farskej komunity, ako to zdôrazňuje Jozef Kyselica: „Farnosť je už zo svojej prirodzenosti spoločenstvom veriacich, čiže živým organizmom, zloženým z mnohých buniek. Čím je ich viac, tým je dynamickejšia, tým viac prekypuje životom. Ako živý organizmus sa musí skladať z mnohých malých spoločenstiev, ktoré si hľadajú svoje miesto vo vnútri veľkého spoločenstva a usilujú sa vnímať úlohy, ktoré Duch Svätý predkladá pred jednotlivých členov na spoločné dobro všetkých. Život celého farského spoločenstva nemôže byť chaotický a neusporiadaný. Farnosť ako rodina a otvorené spoločenstvo pre všetkých musí byť harmonickým spoločenstvom.“ [6, s. 151].

Úloha kňaza sa stáva viac úlohou animátora všetkých spoločenstiev, akým je dirigent v orchestri [5, s. 7]. Jeho úlohou je spájať do harmónie a pastoračnej spoluzodpovednosti jednotlivé spoločenstvá. Nádej vzbudzuje aj zamýšľaná plodnosť tých, čo sa cítia byť silno spojení so svojím farským spoločenstvom, čo zodpovedá samotnej povahe Cirkvi, ktorá, ako píše Jozefa Kyselicu, „je materským lonom, v ktorom sa utvára nový človek živým a nepretržitým pôso-

bením Božieho slova (1 Pt 1, 23); je to rybník Siloe, v ktorom si slepý od narodenia lieči svoju slepotu (Jn 9, 7); je to nová rodina učeníkov, miesto, kde sa prijíma evanjeliová zvesť, je to zároveň optimálne centrum, z ktorého sa šíri prijaté evanjelium“ [4, s. 91].

4. Záver

Domnievame sa, že súčasná zložitá situácia v ponímaní a prežívaní katolíckeho manželstva na Slovensku má riešenie, ktoré má viaceré momenty, ktorým treba venovať pozornosť. Ak nie sú predpoklady pre výchovu dieťaťa vo viere, krst by sa nemal udeliť, podobne by to malo byť aj so sviatosťou manželstva. Prvý rozhovor by mal objasniť situáciu snúbencov, či boli vôbec evanjelizovaní, či veria, či chcú naozaj uzavrieť sviatosťné manželstvo, alebo im vyhovuje iba jeho vonkajšia forma. V dôsledku tohto rozlíšenia by mohli byť pripustení k prijatiu sviatosti, alebo prijatie by bolo podmienené vykonaním katechumenátu, prípadne odmietnutím. Druhý moment je sprevádzanie manželov po uzatvorení sviatosťného manželstva špecializovanou pastoraáciou vo farskom spoločenstve. Takáto mystagogická katechéza fakticky absentuje pri prijímaní sviatostí kresťanskej iniciácie. Tretí moment je pomoc v situáciách po stroskotaní sviatosťného manželstva. Tu by bolo potrebné vychádzať z princípu pomoci stroskotancom. Vyššie uvedený údaj o tom, že asi 20 % katolíkov má ortodoxné chápanie manželstva, by naznačovalo skúmanie tohto faktora pri uzatváraní zväzku u tých, ktorí žiadajú o preskúmanie jeho platnosti.

Azda mementom je obnova farnosti v duchu Druhého vatikánskeho koncilu. Farnosti by sa mali stať naozaj privilegovaným miestom, kde sa tvorí a žije v každodennom živote spoločenstvo Cirkvi, ktoré je založené na hustom tkanive ľudských vzťahov. Nateraz je farnosť chápaná predovšetkým ako právna štruktúra, v ktorej sa ohlasuje Božie slovo a vysluhujú a prijímajú sviatosti. Práve tretia dimenzia farnosti ako spoločenstva sa javí v súčasnosti ako mimoriadne dôležitá, keď sa život ľudí stáva čoraz viac individualistickým a desocializovaným. Rodina ako najzákladnejšia a kľúčová spoločenská štruktúra potrebuje podporu vyšších spoločenských štruktúr, počínajúc farnosťou a obcou, či mestom, cez národ, štát, až po medzinárodné inštitúcie. Ďalšou dôležitou potrebou je naplno uplatniť učenie Druhého vatikánskeho koncilu o laikoch, aby sa skutočne chápali ako plnohodnotní členovia Cirkvi. Nateraz u katolíckych laikov prevažuje prežívanie Cirkvi ako nejakej inštitúcie, ktorá je mimo nich, na rozdiel od učenia Koncilu o Božom ľude a jeho hierarchickom usporiadaní. Tu je potrebná obnova u všetkých, tak u laikov, ako i príslušníkov hierarchie.

Literatúra

1. BRAUNSTEINER, G.: Sviatosť manželstva z pohľadu systematickej teológie. In: *Teologický časopis*, roč. VIII, 2010, č. 1.
2. CSONTOS, L.: Manželstvo a rodina dnes. In: *Viera a život*, roč. 19, 2009, č. 3.
3. KRATOCHVÍLA, M.: *Rodinné prostredie*. In: [10].
4. KYSELICA, J.: *Odovzdávať vieru v súčasnej spoločnosti*. Trnava, Dobrá kniha 2006. ISBN 80-7141-525-1.
5. KYSELICA, J.: Farnosť v treťom tisícročí. In: *Viera a život*, roč. 17, 2007, č. 4.
6. KYSELICA, J.: Farnosť v treťom tisícročí. In: *Współczesna koncepcja parafii*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2011. ISBN 978-83-7072-697-3.
7. MATULNÍK, J., RITOMSKÝ, A., PASTOR, K.: *Analýza makrospoločenských faktorov súčasného vývoja pôrodnosti na Slovensku*. Trnava, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2003. ISBN 80-89074-43-X.
8. MATULNÍK, J., a i.: *Analýza sociálnych a zdravotných dôsledkov zmien demografického správania na Slovensku*. Trnava, TYPI Universitatis Tyrnaviensis, 2006. ISBN 80-8082-051-1.
9. MATULNÍK, J., a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku: Poznatky zo sociologického výskumu*. Trnava : Dobrá kniha, 2008. ISBN 978-80-7141-628-9.
10. MATULNÍK, J., a i.: *Analýza religiozity mladých katolíkov na Slovensku: Poznatky zo sociologického výskumu*. Trnava : Dobrá kniha, 2014. ISBN 978-80-7141-884-9.
11. PASTOR, K.: *Zamýšľaná plodnosť v SR ako predmet výskumov populačnej klímy*. In [8].
12. SIEVERNICH, M.: Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastoraľno-teologického hľadiska. In: *Teologický časopis*, roč. VIII, 2010, č. 1.
13. Youth in Europe I. : *An International Empirical Study about Life Perspective*. Ed. Hans-Georg Ziebertz, William K. Kay. Berlin : LIT Verlag, 2009. ISBN 978-3-8258-1579-0.

prof. ThDr. RNDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
e-mail: ladislav.csontos@truni.sk

Prof. ThDr. RNDr. Ladislav Csontos SJ, PhD., vyučuje na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity logiku, filozofickú antropológiu a filozofiu kultúry. V období komunizmu a po jeho páde sa venoval pastoračii akademickej mládeže. V ostatných desiatich rokoch sa venuje výskumu problematiky rozvedených katolíkov a ich pastoračii. Publikoval v tejto oblasti tri monografie a desiatky vedeckých a odborných článkov.